

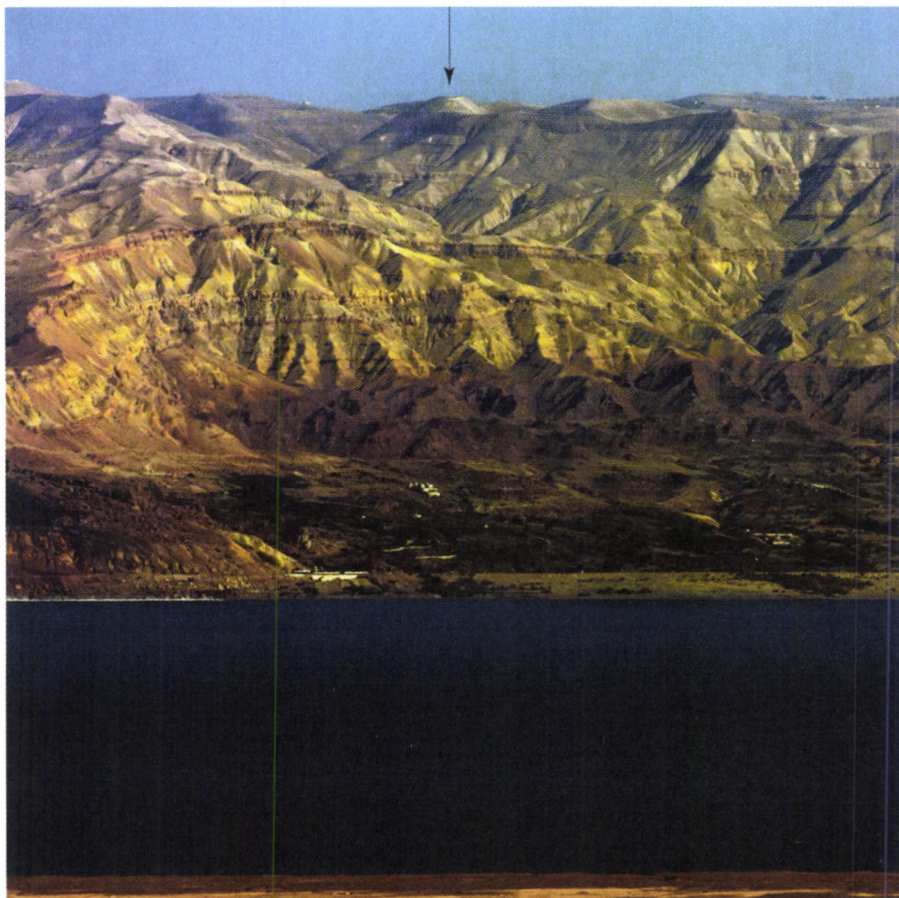
AHOL KERESZTELŐ SZENT JÁNOST LEFEJEZTÉK

A szentföldi magyar ásatások Machaerus várában, Heródes király palotájában

Vörös Győző

A Magyar Művészeti Akadémia égisze alatt 2009-ben kezdődött meg a mai Jordán Királyság területén a Holt-tenger keleti partjára néző, Nagy Heródes király által építtetett erődített palota, a Machaerus régészeti ásatása, ahol Salome hercegnő ellejtette híres táncát, és amelynek börtönében az ott raboskodó Keresztelő Szent Jánost kivégezték. Az utóbbi esemény emlékét nem csupán a keresztény szenthagyomány őrzi: Josephus Flavius – a római uralkodók hivatalos történésze – is beszámol róla az első században, hogy Keresztelő Szent Jánost Machaerus várában őrizték, és ott is végezték ki (*Antiquitates Judaicae* XVIII.5.2). A régészeti ásatások helyszíne ma egyúttal keresztény és muszlim zarándokcélpont, az evangéliumok egyik nevezetes eseményének színhelye, de történelmi szempontból fontos a judaizmus számára is (1. kép). Machaerus várának királyi udvara jelenti a szintén Heródes által építtetett jeruzsálemi erőd és praetorium (helytartóság) lithosztrótosz-gabbatájának egyik legközelebbi régészeti párhuzamát is. Szent János evangéliuma szerint (Jn 19,13) Poncius Pilátus ugyanis ezen a helyen mondta ki sorsdöntő halálos ítéletét Názáreti Jézusra.

Josephus részletes leírást közölt Machaerus fellegrváráról és a hozzá kapcsolódó alsóvárosról (*Bellum Judaicum* VII.6) – az előbbi felfedezése egy német kutató, Ulrich Jasper Seetzen érdeme (1807), míg az utóbbit egy francia Domonkos-rendi szerzetes, Félix-Marie Abel (1909) azonosította be. Ne felejtjük azonban, hogy a Szentföldre irányuló keresztény zarándoklatok csupán Nagy Konstantin császár uralma alatt indultak meg, s ekkorra Machaerus már két és fél évszázada elnéptelenedett; zarándokhelyé csak 19. századi régészeti újrafelfedezése után vált. 1968 júniusában egy amerikai baptista lelkész, E. Jerry Vardaman (1927–2000) háromhetes felderítő próbaásatást végzett a helyszínen, s a jordán kormány jóváhagyásával a Machaerusnál talált mind a 4973 régészeti leletet az Egyesült Államokba szállította. Vardaman és munkatársai azonban egy sort sem publikáltak az egyébként igen gyümölcsöző machaerusi ásatásaikról. Az itt talált leleteket a Mississippi Állami Egyetem Cobb Régészeti Intézetének alagsorában őrzik.

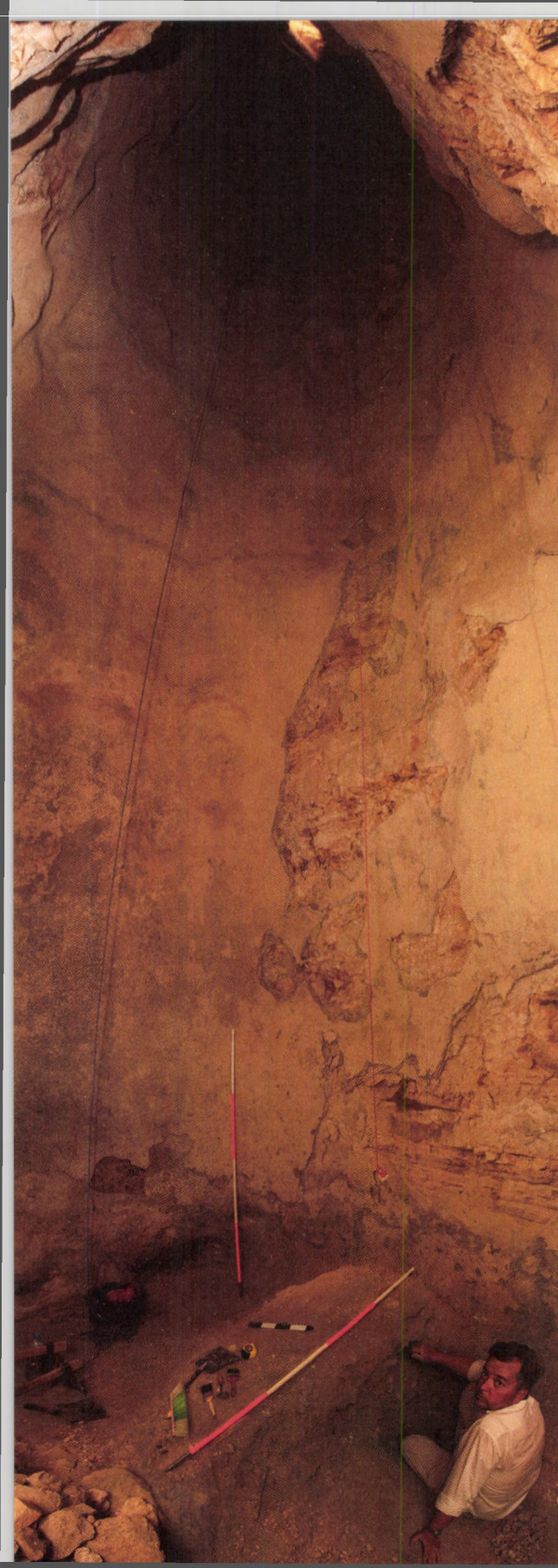
1. kép. Az előtérben a Holt-tenger keleti partján fekvő ókori oázis, Kallirrhoë (a mai ez-Zara). A nyíl a machaerusi régészeti lelőhelyet jelöli, mely sasfészekként ékesíti a horizontot. Kilátás az izraeli tengerpart felől.

A második és harmadik machaerusi ásatást (1978–1981 és 1992–1993) a jeruzsálemi Studium Biblicum Franciscanum két neves szerzetes professzora: Virgilio Canio Corbo (1918–1991) és Michele Piccirillo (1944–2008) atya vezette. Jóllehet feltárásaik eredményeiről nem adtak ki értékelő zárójelentést (mivel hasztalan várták az amerikai baptista misszió 1968-as eredményeinek megjelenését), több figyelemre méltó előzetes tanulmányt is publikáltak. Emellett a Corbo vezette csapat két tagja – Stanislao Loffreda és Michele Piccirillo – egy összefoglaló monográfiát, illetve egy tudományos cikket is megjelentetett a leletgyűttes kerámia- és éremanyagáról. Corbo atya elsősorban a citadella feltárására koncentrált, végső eredményeit egy vázlatos helyszínrajzban foglalta össze: ez volt a hegytetőn álló erődített palotabelső első alaprajza.

A Corbo vezette régészeti misszió elsőként bizonyította be azt is, hogy Machaerus vára minden kétséget kizáróan Nagy Heródes király egyik mozaikdíszítésű erődített palotája volt. Építészeti, kerámia- és éremleletek alapján megerősítették továbbá Josephus Flaviusnak a hasmoneus korszakra és az első zsidó háborúra vonatkozó megállapításait is. Piccirillo atya 2008-ban, váratlanul bekövetkezett halála után a magyar akadémiai kutatócsoport pontosan ugyanott folytatta az ásásokat, ahol az olasz ferences tudósok által két nemzedéken át vezetett Studium Biblicum Franciscanum abbahagyta. A terepfelmérés és az

2. kép. Machaerus városának elméleti rekonstrukciója, a Holt-tengerrel és Jeruzsálemmel a háttérben (Jane Taylor keleti irányból készített légi felvételére montírozva).

ásatás során a régészet 21. századi eszközeit, felszereléseit és technikáit is bevetettük. A Magyar Művészeti Akadémia kutatócsoportja a részletes archeológiai felmérések és ásatások nyomán, 2013-ban elkészítette Machaerus első elméleti-építészeti rekonstrukcióját, mely mind az alsóvárost (πολις), mind Heródes király palotáját (βασιλειον) magában foglalja (2. kép).

Folyamatban lévő ásatásaink egyik legfontosabb eredménye, hogy felfedeztük e holt műemlék, a citadella korábban nem sejtett vertikális dimenzióit. Ugyanis amikor kiástuk a nyugati bástya belsejét, kiderült, hogy annak falai közt – melyeket korábban kevesebb mint másfél méteresnek gondoltak – 8,75 méter magas teljes falszakaszok is vannak. Egy másik alkalommal pedig megtaláltuk és teljes mélységében kiástuk a fellegvár 15,5 méteres hasmoneus víztárolóját, amelyet bizonyíthatóan még a heródesi időkben is használtak (3.a-b kép). Ugyanitt igen gazdag régészeti anyagra is bukkantunk. Összesen eddig több mint 50 kutatóárkot nyitottunk meg, melyek révén reményeink szerint jobban megérthetjük Machaerus és a hozzá kapcsolódó alsóváros történelmi műemlékegyüttesét.

Építészeti kutatásaink eddigi legfontosabb eredményeiként megemlíthetjük, hogy beazonosítottuk Machaerus városának három történelmi korszakát,

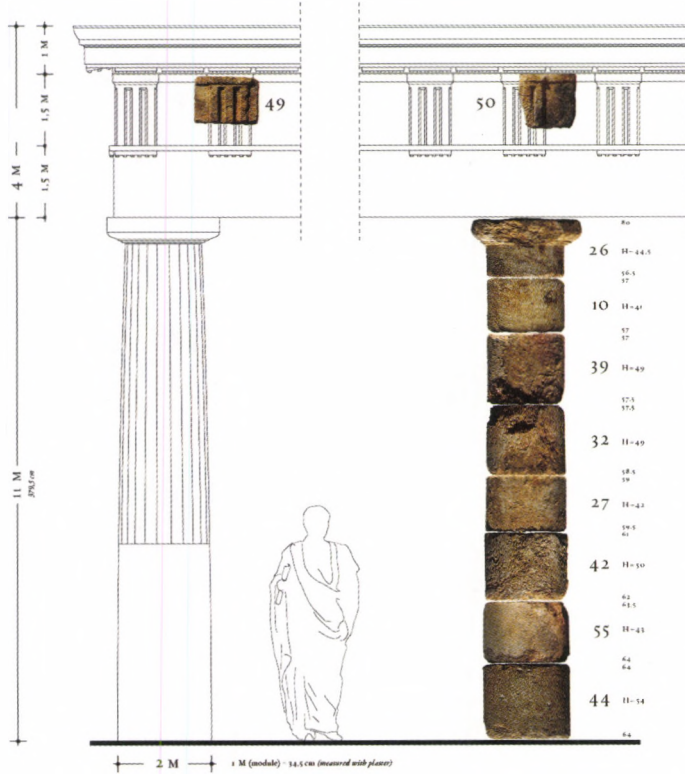
3.a kép. A szerző befejezi a machaerusi citadella 15,5 méter mély hasmoneus víztárolójának régészeti feltárását. A 3.b kép: A ciszterna emberi léptékekhez viszonyított digitális építészeti modellje. A mesterséges víztároló teljes esővízgyűjtő kapacitása mintegy 110 000 liter volt.

DÓR OSZLOP

ANASZTILÓZIS MÓDSZERREL KÉSZÜLT

ELMÉLETI REKONSTRUKCIÓJA A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ PÁRKÁNYGERENDÁVAL,
FRÍZZEL ÉS KORONATAGOZATTAL

*a fennmaradt építészeti elemekből, technikai megvalósításra készen
(fotómontázs)*

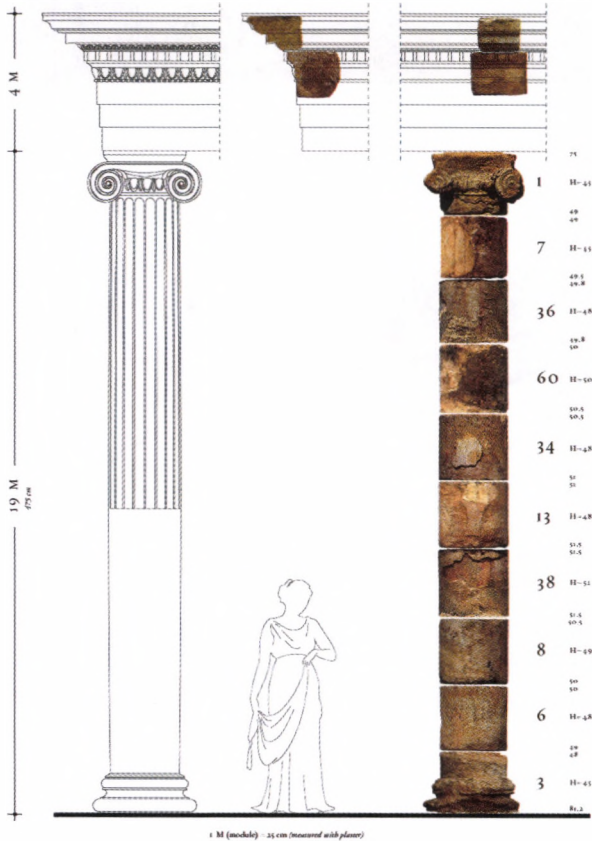
részletesen elemeztük az egyes épületek építészeti térfejlődését – külön-külön, illetve az épületegyüttesek vonatkozásában is –, valamint elkészítettük elméleti rekonstrukciójukat. A műemlékek teljes, grafikai és fotódokumentációval kiegészített építészeti leírásába belevetjük azokat az épületelemeket is, amelyek már nem találhatóak meg *in situ* a régészeti lelőhelyen. A régészeti kutatást követően elkészítettük a műemlékek háromdimenziós digitális modelljét, hogy ezek alapján később megalkothassuk elméleti rekonstrukciójukat. Az anasztilózis archeológiai módszerével rekonstruált dór és ión oszlopokról (a görög szó jelentése: „újra felállított”; 4.a–b kép), valamint a Heródes király erődtített palotájának elméleti rekonstrukciójáról készült szemléltető ábrák alapján az olvasó képet alkothat szerény erőfeszítéseinkről.

IÓN OSZLOP

ANASZTILÓZIS MÓDSZERREL KÉSZÜLT

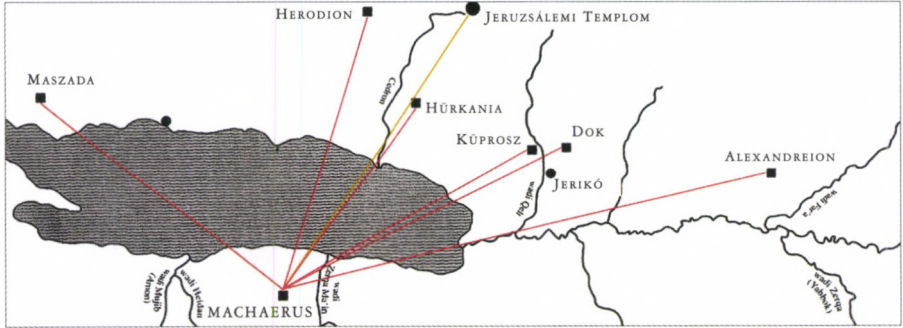
ELMÉLETI REKONSTRUKCIÓJA A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ PÁRKÁNYGERENDÁVAL,
FRÍZZEL ÉS KORONATAGOZATTAL

a fennmaradt építészeti elemekből, technikai megvalósításra készen (fotómontázs)

4.a-b kép. A machaerusi királyi palota egy teljes dór (előző ábra) és egy teljes ión oszlopának elméleti rekonstrukciója számítógéppel megjelenítve, a régészeti helyszínen történt technikai megvalósítás előtt.

A műemlékegyüttes részletes épületdiagnosztikája, valamint a falak és a terep régészeti-rétegtani vizsgálata mellett kutatási módszerünknek részét képezték az úgynevezett összehasonlító archeológiai és építészeti vizsgálgódások is. Machaerus vára egy katonai erődítményrendszer része volt, melyet Jeruzsálem kelet felőli védelmére hoztak létre a Krisztus előtti első évszázad során. Jeruzsálem után ezek az erődök (Maszada, Herodion, Hürkania, Küprosz, Dok és Alexandreion) képviselik a legközelebbi késő hellenisztikus (hasmoneus), heródesi és ko-

5.a–b kép. Heródes júdeai erődjeiről készült panorámafelvétel és térkép. Délről észak felé: Maszada, Machaerus, Herodion, Hürkania, Jeruzsálem, Kúprosz, Dok és Alexandreion. A fotó a Machaerustól keletre magasodó hegyn készült, bizonyosságául annak, hogy a nyugati parti heródesi erődítmények felől közvetlen rálátás nyílt a Holt-tenger túlsó partján fekvő Machaerusra. E két képnek hála, idősebb Plinius szavainak értelmére is fény derült: „Jeruzsálem után Machaerus Júdea legjobban erődített vára volt” (Plinius, *Historia Naturalis* V.15–6).

rai római építészeti párhuzamokat és régészeti analógiákat Machaerus vonatkozásában. Kutatócsoportunk ezért hosszú időt töltött a nyugati partvidék említett erődítményeinek átfogó régészeti és építészeti vizsgálatával, hogy ezáltal jobban megértse Machaerust (5.a–b kép). Eredményeink fényében végül sikerült is megalkotnunk a királyi várpalota elméleti rekonstrukcióját (lásd a címlapon).

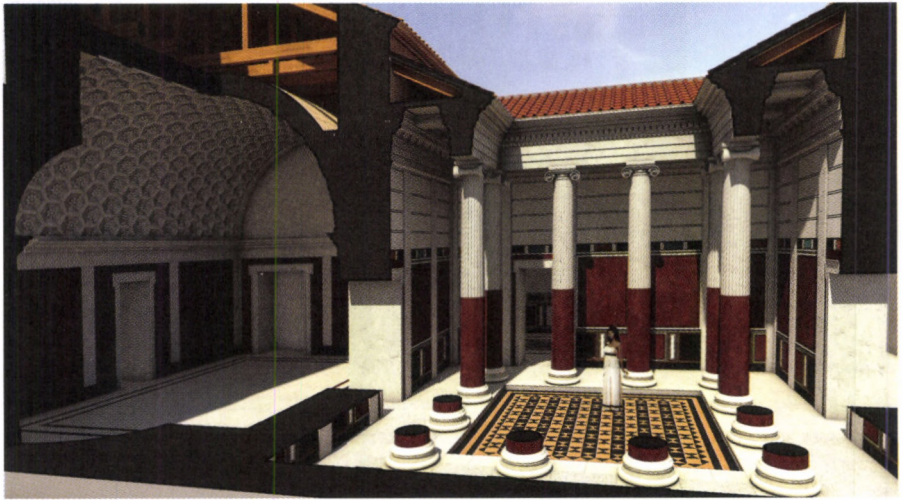
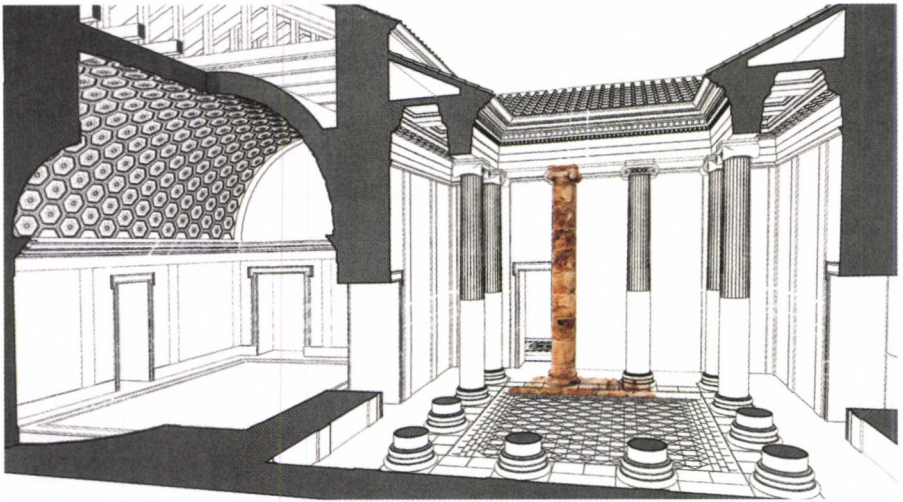
A machaerusi királyi udvar, tengelyében a félkör alakú trónfülkével, a Holt-tenger keleti partján fekvő heródesi várkastély kétségkívül legfontosabb építészeti tere volt. A frissen újjaraházasodott Heródes Antipász tragikus kimenetelű születésnap bankettjén Heródiás hercegnő is jelen volt valamelyik szomszédos teremben. Sok vendég érkezett, még Galileából, a tetrarchia északi feléből is jöttek meghívottak: „Végül is eljött a kedvező alkalom, amikor Heródes a születésnapján

lakomát adott főembereinek, vezéreinek és Galilea előkelőinek” (Mk 6, 21). Ez volt a machaerusi vár legnagyobb tere, ahol a negyedes fejedelem nagy számban tudta fogadni hivatalos vendégeit. Csakis a királyi udvar lehetett az a helyszín, ahol Josephus Flavius szerint Antipász kihirdette Keresztelő Szent János halálos ítéletét. Machaerus volt tehát a Keresztelő Golgotája, hiszen maga Jézus is párhuzamot vont majdani halála és Keresztelő János vértanúsága között, a következő szavakkal: „»De nem ismerték fel, hanem azt tették vele, amit csak akartak: így fog szenvedni tőlük az Emberfia is.« Ekkor megértették a tanítványok, hogy Keresztelő Jánosról beszélt nekik” (Mt 17, 12–13).

A jeruzsálemi praetorium régészeti maradványai, ahol Poncius Pilátus halálra ítélte Jézust, valószínűleg örökre elvesztek. Itt azonban, Heródes király egykori palotájában, megtalálhatjuk a praetorium udvarának hozzávetőleges építészeti és régészeti mását. A machaerusi palota *gabbatáján* (arámi: „magasított hely”) még a heródesi *lithosztrótosz* (görög: „köves burkolat”) is eredeti helyén maradt fenn a királyi udvarban. A Magyar Művészeti Akadémia kutatócsoportja által végzett alapos terepfelmérést és régészeti feltárást követően sikerült teljes egészében rekonstruálnunk az eredeti dór oszlopos udvart, amelyet a klasszikus korai római kánonnak megfelelően, a görög 34,5 cm-es egységet alapul véve terveztek (6.a–d kép).

Nagy Heródes király építészeti Machaerus erődített palotáját Kr. e. 30 körül emelték, a jeruzsálemi főpap-király, Alexander Jannaeus hasmoneus erődjének romjain. A hegytetőn magasodó fellegrvár központját a királyi udvar jelentette. A hegycsúcson elterülő építészeti tér kijelölését a Pitagorasz-háromszög kötött, 3:4:5 arányú számhármasa segítségével végezték el, a méretarányos derékszögilleszkedés érdekében. Ugyanezt az úgynevezett *pügmé*-alapegységet, azaz a görög alkar-modulust (34,5 cm, azaz 13,6 hüvelyk, neve *pügmáioi*, a *pügmé* szóból; az alkarcsont hossza, ami jóval kisebb, mint a bibliai könyök: csupán a könyöktől a csuklóízületig terjed) alkalmazták nemcsak az udvar, hanem a tetrasztill dór portikusz oszlopsorának tervezésekor is (1 oszloplábazat átmérője = 1 alapegység). Az oszlopok közötti távol-

7a–b kép. A kész ión oszlop-anasztílozis, az építészeti környezet digitális látványtervébe illesztve: a színek meghatározása a régészeti leletek alapján történt. A machaerusi fürdőbáz – a meleg vizes fürdő (caldarium) és az öltözőterem (apodyterium) – művészi látványterve a rekonstrukciós építészeti modell metszetében, északkelet felől nézve.

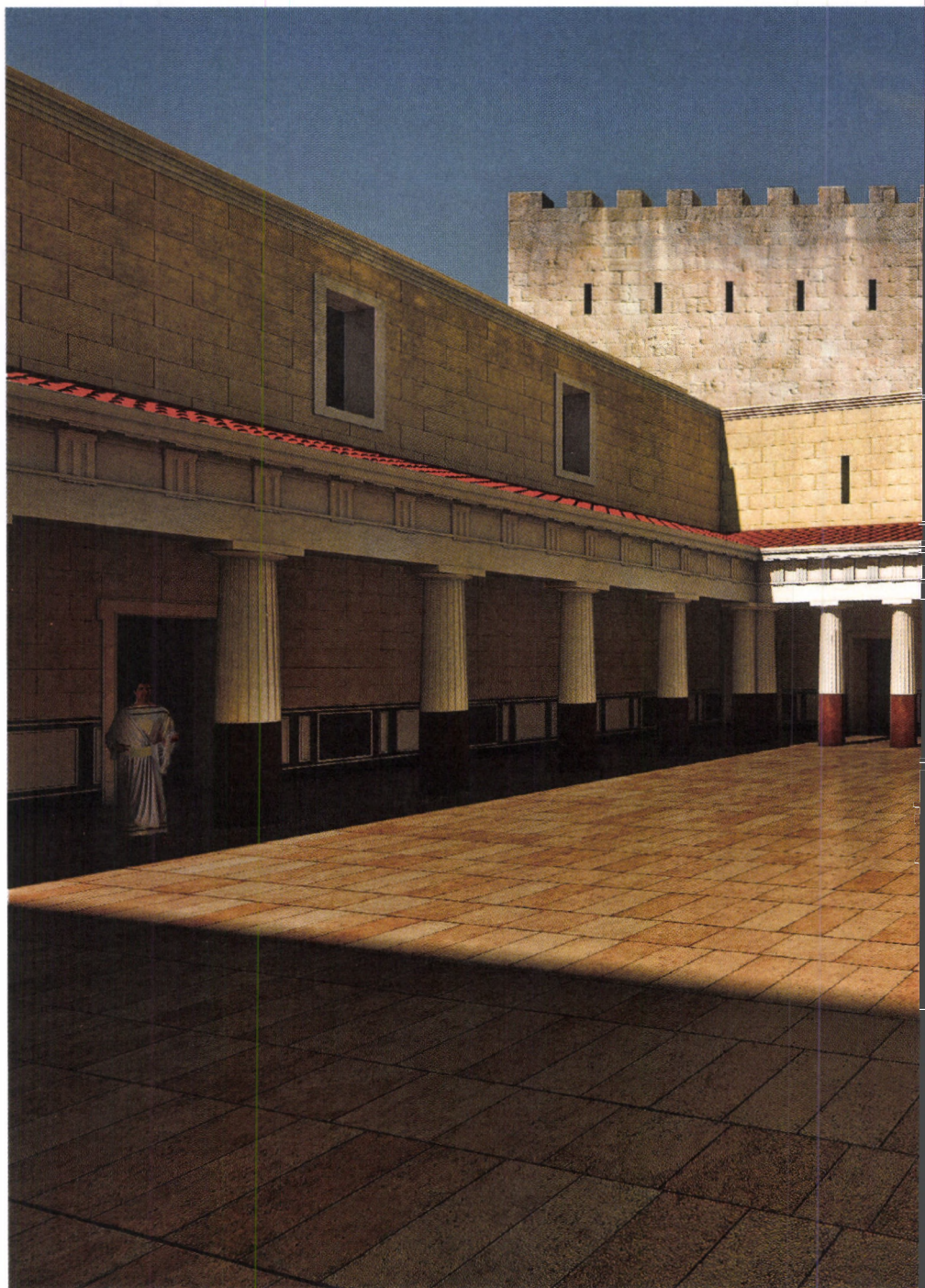
eredetileg 24 hasonló oszlop volt (valamint négy szív alakú, a sarkoknál), amelyek közül 11 lábazati lenyomatát őrzi a kő oszlopalapzat (sztülobatész). A heródesi királyi fürdő azonban ión stílusban épült, szemben az udvar dór stílusával. Ezt nemcsak az eredeti helyükön *in situ* fennmaradt oszloplábazatokból tudjuk, hanem a régészeti leletekből is, amelyek a királyi palota két különböző pontján végzett ása-

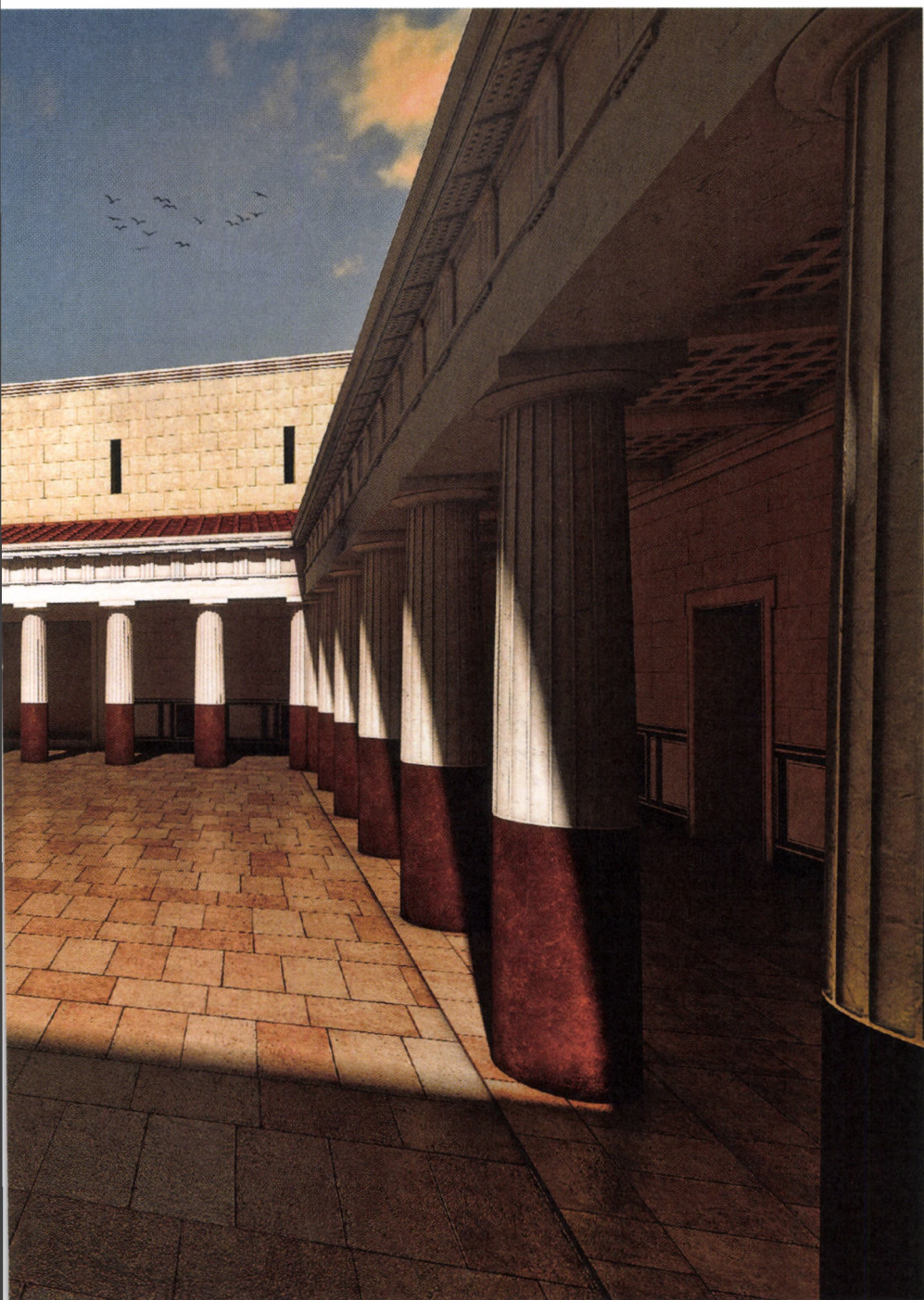
8. kép. A két újra felállított heródesi oszlop Machaerusban, a háttérben a Holt-tengerrel és Maszadával.

tások során kerültek elő. A fürdőház apodyterium (öltöző) termében eredetileg – nagy valószínűséggel – 12 hasonló ión oszlop állhatott a krépidómán (melyek átmérője sokkal kisebb volt a dór oszlopdobokénál) (7.a–b kép). A fennmaradt építészeti elemekből – mintegy „legókészletből” – azonban mindössze egy ión és egy dór oszlopot sikerült maradéktalanul összeraknunk. Ezeket a heródesi oszlopotokat 2014. március–áprilisban ugyanazon a két ponton állítottuk fel újra, ahol az első ferences régészeti misszió (a néhai Virgilio Corbo atya vezetésével) 1979-ben és 1980-ban megtalálta a várkastély mindössze két, eredeti helyén megmaradt oszlopalapját, illetve lábazatát (8. kép).

A teljes oszlopok eredeti helyükön való újrafelállítását úgy végeztük el, hogy az megfeleljen az anasztilózis műemlék-bemutatóra vonatkozó nemzetközi egyezményekben foglalt jogi követelményeinek, nevezetesen: 1) kizárólag eredeti épületelemeket használtunk fel, 2) az eredeti helyükön állítottuk fel az oszlopotokat, 3) eredeti formájukban. Magasságuk megfelel a kora római antik építészeti kánonnak: a dór oszlop 11 modulnyi, azaz 380 cm; a ión oszlop 19 egységnyi, azaz 475 cm. Komoly nehézségeink adódtak az egyes oszlopdobok közötti viszony meghatározásával is, a kétféle sudarasodás miatt. A dór entázisnál az oszloptörzs kúp alakú, míg a ión entázis esetében szivar alakú (az oszlop középtájt kihasasodik). A dór oszlop magassága még az udvarra jellemző görög pügmé méretegység klasszikus,

9. kép. Ez a 3D építészeti modell nem csupán a heródesi királyi udvar fennmaradt színeit, de az eredeti lithosztrótosz-padlóburkolatot is híven rekonstruálja.

GYÓZÓ VÖRÖS

MACHAERUS II

THE HUNGARIAN ARCHAEOLOGICAL MISSION
IN THE LIGHT OF THE AMERICAN-BAPTIST AND ITALIAN-
FRANCISCAN EXCAVATIONS AND SURVEYS

Final Report
1968–2015

10. kép.

11 modulnyi szabványának is tökéletesen megfelel: a heródesi építészeti tér modulusa ugyanaz volt horizontálisan és vertikálisan is. Eredetileg mindkét újra felállított oszlopot stukkóborítás fedte, a gipszréteggel azt a hatást keltve, mintha egyetlen fehér márványtömbből faragták volna ki őket, akár csak az alexandriai vagy a római oszlopokat!

Machaerus, az evangéliumok egyik kulcsfontosságú helyszíne, már régóta foglalkoztatja a Biblia, valamint a vallási és történelmi tárgyú könyvek illusztrátorainak fantáziáját. 2014-ben, amikor az operarajongók Richard Strauss születésének 150. évfordulóját ünnepelték, a Magyar Állami Operaház felkért, hogy tanácsadóként működjünk közre a *Salome* autentikus díszleteinek megálmodásában.

Az opera szövegkönyve Gustave Flaubert és Oscar Wilde művei alapján készült, akik Machaerus megjelenítésekor csupán művészi képzeletűre hagytak. Régészeti ásatásainknak és az épülettöredékek – egy legő- vagy kirakójáték darabjaihoz hasonló – türelmes összeillesztésének köszönhetően, e sok évszázadon át rejtve maradt evangéliumi helyszín immár teljes valójában feltárult (9. kép). A királyi palota falai között négy evangéliumi szereplő is élt: Nagy Heródes király, fia, Heródes Antipász negyedes fejedelem, a tetrarcha második felesége, Heródiás hercegnő, valamint ennek előző házasságából született leánya, Salome hercegnő. Ha ma felkeressük a régészeti ásatások helyszínét, valójában Keresztelő Szent János kálváriájának színhelyére látogatunk el.

A Magyar Művészeti Akadémia régészeti missziója jelenleg Machaerus alsóvárosának feltárásán dolgozik, ahol – Josephus, valamint Márk, Máté és Lukács evangéliuma szerint – Keresztelő Szent Jánost tanítványaival együtt házi őrizetben tartották. A szerző tollából eddig megjelent a Machaerus történetét, régészetét és építészetét részletesen feldolgozó régészeti beszámoló, illetve tudományos monográfia első két része, a jeruzsálemi Pápai Biblikus Egyetem evangéliumi régészeti helyszíneket bemutató, *Collectio Maior* sorozatának 53. és 55. köteteként, a milánói Edizioni Terra Santa gondozásában, *MACHAERUS I–II* címmel (2013, 2015) (10. kép).

(Németh Orsolya fordítása)

Az illusztrációk Dobrosi Tamás, Dósa-Papp Tamás, Arnóczki Imre Balázs építészek és Őri-Kiss István grafikusművész munkái.